

J.Ortega y Gasset'e Göre Üniversite, Bilim ve Kültür

Osman Özkul*

Özet

Bu yazıda çağımızın düşünürlerinden İspanyol filozofu J.Ortega y Gasset'in **Üniversitenin Misyonu** ile **Kitlelerin İsyanı** adındaki kitaplarından yararlanılarak, üniversite, toplum, bilim ve kültür ilişkisi tartışılmaktadır. Gasset, 19. yüzyıldan itibaren üniversitelerin pozitivistlik etkisiyle bilim ve meslek üzerinde yoğunlaşan bir eğitim misyonu üstlenmeye başladığını dile getirmekte, buna karşılık ise kültürün dışlandığını savunmaktadır. Oysa üniversitelerin bilimden daha önce, toplumun kültür düzeyinin yükseltilmesine hizmet etmesi gerektiğini belirtmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gasset, üniversite, bilim, kültür, toplum, reform.

Abstract

In this paper, the relationship between the university, society, science and culture is discussed, depending on the books "Maison de la Universidad, 1981" and "La Rebelion de la Masas, 1929", the writer of which is J.Ortega y Gasset, the famous Spanish philosopher. Gasset points out that the universities have had a mission of science and engineering focused education with the effect of positivism since 19th century; however, the culture has been ignored. He claims it is important that the universities make the culture of society reach its peak level.

Key Words: Gasset, university, science, culture, social, reform.

Giriş

Büyük düşünürler, içinde yaşadığı toplumun acılarıyla pişen, onların sıkıntılarını en azından zihnen paylaşan kişilerdir. İnsanlık Tarihi boyunca sahneye çıkan öncü insanlar da, içinde yaşadıkları toplumun ve daha geniş bağlamda insanlığın buhranlarını çözmek için öne çıkmışlardır. Dahası toplumlarının gören gözü, duyan kulağı, düşünen aklı ve hisseden kalbi olmuşlardır.

* Yrd. Doç. , Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
E-Posta : oozkul@sakarya.edu.tr

Bu özellikleri üzerinde taşıyan bir filozoftan, başta Avrupa'yı olmak üzere bütün dünyayı uyaran bir sestem söz etmek istiyoruz. **I. Dünya Savaşı**ndan yeni çıkmış ve yeni bir **Dünya Savaşı**nın eşiğinde bulunan insanlığı uyaran bir sestem! Bu ses, 20.yüzyılın başlarından itibaren dünyanın büyük bir bölümünü huzursuz eden ekonomik, siyasal ve sosyal bunalımın doğurduğu çatışmalara yüreğiyle ve aklıyla çözüm üretmeye çalışan İspanyol filozof Jose' Ortega y Gasset'in sesidir. Gasetten Başka düşünürler de Avrupa'nın siyasal, sosyal ve kültürel bunalımı üzerine çeşitli eserler yazmıştır. Mesela, F.Nietzsche, A.Toynbee, P.Sorokin gibi isimler en güçlü eleştirilerin sahipleri olmakla birlikte, bu filozoflardan hiç birisi Gasset kadar etkili bir üslub kullanamamıştır.

İspanyol filozof, uyarılarını başta **Kitlelerin İsyanı** olmak üzere daha bir çok kitabı ve makalesiyle kaleme alırken; **Madrid Üniversitesindeki** kürsüsündeki dersleriyle de yılmadan sürdürür. Gasset, **Kitlelerin İsyanı**'nda¹ eşi benzeri görülmemiş bir çağa karşı uyarır entelektüelleri. Aklın ve sağduyunun yerini alan başı boş kitlelerin keyfiliği, hoyratlığı ve doyumsuzluğuna karşı! O geniş halk kitlerinden daha çok entelektüelleri, aydınları eleştirir. Çünkü ona göre, başta Avrupa olmak üzere 20. yüzyıldaki bunalımların ve karışıklıkların temelinde, Avrupalı entelektüellerin dikkafalı, hafif meşrep ve sorumsuz olmaları yatar. "Eğer entelektüel dikkafalılık olmasaydı, siyasal dik kafalılık bu kadar vahim olmazdı." (Gasset, 1976, 69.)

Gasset bu çıkışlarıyla döneminin her görüşten aydınlarını gücendirmekten çekinmemiştir. Çünkü ona göre aydınlar, kitleye karşı sorumlu bireyler olarak davranarak, kitleleri sağduyulu davranmaya çağırarak yerine; kitlelerin bir parçası gibi hareket ederek, onların heveslerini tatmine yarayan bir araç haline gelmişlerdir. Oysa aydının temel görevi, kitlelerin ya da ortalama insanların seviyesini yükseltmektir. Bu konuda yazmış olduğu **Kitlelerin İsyanı**, hitabet yönünden öylesine başarılı olur ki, bir çok Amerikan Halk Kütüphanesinde "sıradan vatandaş kültürel yetersizliğine ikna etmeye teşebbüs eden eserler arasında en çok yıprananı haline gelir." (Gasset, 1997, 17)

Gasset hem sağın hem solun şiddetli bir eleştirisini yaptığı için, hiçbir partizan ve ideolojik zihni tatmin etmeyen ve çok yönlü gerçekliğe sadakati olan bir filozof olarak çıkıyor karşımıza. Her iki taraftan kişiler onun bu eleştirilerini, karşı yana iltihak ettiğinin bir kanıtı olarak göstererek düşüncelerini anlamamakta ısrar ettiler. Oysa

¹ Nejat Muallimoğlu tarafından yapılan tercüme, **Kitlelerin İsyanı**, İstanbul, 1976, olarak yayınlanmıştır.

Gasset, faşistlerin ve komünistlerin yurtiçindeki ve dışındaki liderlerini kınadığı gibi, İspanyol halkını anlamadan ahkâm kesen yabancıları da suçlamıştı! Ondan ders almaktan kaçınanlar, İspanyol halkının dertlerini azaltmak gibi bir kaygısı olmayan saplantılı ideologlar ve seçkin zümreydi.

Gasset'in Kitlerin İsyanından sonra Kitlelerin kültür düzeyi üzerine yazılmış bir diğer bir kitabı *Üniversitenin Misyonu*, adıyla Türkçe olarak yayınlandı.² Kitap, üniversite öğrencilerine verdiği konferanslardan oluşuyor Howard Lee Nostrand'ın İngilizce çevirisinden Türkçe'ye aktarılmış. Gasset'in kitapları, ülkemizin sorunlarını da anlamakta yardımcı olabilecek niteliktedir. Nitekim Türk yayıncı ve okuyucusu da bunun farkında olmalı ki, kitapları farklı yayıncılar tarafından basılmakta ve talep görmektedir.

Üniversite Birey ve Eğitim

Öğretmen olarak uzun yıllar **Madrid Üniversitesi** Metafizik kürsüsünde ders veren Ortega y Gasset, yaşadığı bütün yıldırma çabalarına karşılık, öğrencilerinden hiç ümidini kesmedi. Her zaman onları olumlu yönde teşvik etmeyi sürdürdü. Üniversite koridorları akademik çalışmalarına imkan vermeyecek derecede ifsad edici bir hâle geldiğinde, öğrencileri onu üniversite dışında bile izlemeyi sürdürmüşlerdi. Öğrencilerinin gözündeki bu çekiciliğin iki nedeni vardı: İlk neden, bilgileri teoriden pratiğe aktarma ve sentezleme konusundaki başarısı; diğeri de, öğrencilerin bireyselliğine ve yeteneklerine verdiği değeri. O öğrencilerinden bir süreç içerisinde kendilerini geliştirmelerini ve böylece potansiyel halindeki yeteneklerini fiili halde çıkarmalarını istiyordu ve bunun için onlara gereken önderliği ve teşviki gösteriyordu.

Gasset ayrıca toplumun geleceği için ortaya koyduğu teklifleri için de, **bireyselleştirilmiş eğitim** kavramına yer vermekteydi. Ona göre; "bireyselleştirilmiş eğitim, toplumsal bilincin geliştirilmesi için zorunludur." Bu da öğrenim imkanlarının evrenselleştirilmesi ile bağlantılıdır. Bütün bunların gerçekleştirilebilmesi ise, eğitim sorunlarının siyasi ya da ideolojik saplantılardan uzak bir zihinle ele alınmasıyla mümkün olabilir. Bir grubun egemenliği için değil, bütün bir toplumun duygu ve düşüncelerini göz önüne alarak ele alınmalıdır eğitim sorunu. Toplumun değerleriyle çatışarak ya da toplumun değerleri göz ardı edilerek, değişime hazır bir ortam oluşturmadan,

² Gasset, J.Ortega y, *Üniversitenin Misyonu*, (Çev. B.Üçpınar), Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1997.

eğitim alanında bir reforma teşebbüs etmek tam anlamıyla bir delilik olacaktır.

Ona göre, bir reformun temeli her şeyden önce; amacın tam olarak formülasyonu, planlanması ve belirginleştirilmesidir. Bunun için konuyu eğitim felsefecilerinin tartışmalarıyla olgunlaştırmak gerekir. Bunlar olmadan, siyasi bir takım teşebbüsler, şapşallık ve aptallıktır. Böyle bir yüzeysel teşebbüs aynı derecede yüzeysel ve şapşal bir reforma yol açar. Bu da yarayı derinleştirmekten başka bir anlam ifade etmez. (Gasset, 1997, 66) Bu yüzden her şey den önce; "eğitim ne için vardır ve kişiye ne kazandırmalıdır?" sorusuna kesin bir cevap vermeksizin yapılacak her türlü değişiklik yada reform, kısır kalmaya mahkumdur.

Gasset *Üniversitenin Misyonu* adıyla yayınlanan kitabında, üniversite öğrencilerine **Reform Ruhu**'nu anlatıyor. Ona göre reform, tümüyle toplumsal bir şevk ve form meselesidir. Kendi deyişiyle: "Tarihte herhangi bir şey yapabilmiş olan toplumlar, ancak form kazanabilmiş olanlardır. Form kazanabilmenin yolu da bireyin kendini aşması, gelişimi için konsantre olmasıdır. " O bu sözleriyle bunalımlı ve hedefi belirsiz bir gençliğe kesin bir yol göstermek ister. Önce İspanya'ya sonra da bütün Avrupa'ya yönelerek, 19. yüzyıldan itibaren oluşan zihinsel ve duygusal hastalığa çare bulmaya çalışır.

Bunun için bir maraton koşucusu gibi sabırlı, şevkli ve çelikleşmiş bir iradeye ihtiyaç vardır. Hele bir toplumu harekete geçirmek daha uzun zaman ve daha fazla enerji gerektirir. Birde karşımızda kitleleri daha çabuk ve daha uzun süre etkileyen kitle iletişim araçları varsa, iş daha da zor demektir. Gasset, üniversite hocasının reform için rolünden bahsederken şunları söyler: "Bir kitleye tesir edebilmeniz için, kendiniz o kitleden farklı ve fazla niteliklere sahip olmalısınız; canlı, güçlü formda, inançlı, çelikleşmiş bir irade sahibi de..." (Gasset, 1997, 62)

Üniversitenin Bilim ve Kültüre Katkısı

İnsanoğlu yer yüzünde tarihi ve kültürü olan tek canlıdır. Bu onun hem övünç hem de utanç kaynağıdır. Övünç kaynağıdır; çünkü bedeninin ve beyninin nicelik olarak küçüklüğüne rağmen, daha büyük canlılarla kıyas kabul etmez bir öneme sahiptir. Utanç kaynağıdır; çünkü kendisine sunulan bu potansiyel fırsatları hoyratça kirlenmekte ve aşağılamaktadır. Yazık ki yine insanlığın kendi tarihi buna şahitlik etmektedir. Fransız filozof **J.J.Rousseau** bundan öylesine rahatsızlık duydu ki, insanın doğuştan sahip olduğu saflığın ve temizliğin kültür yoluyla kirlendiği ve bozulduğu düşüncesine

kapıldı. Bu yüzden toplumun eğitim anlayışına ve kültürüne karşı amansız bir savaş açtı.

Oysa insan, dünyaya ilk gelişindeki temizliğine, saflığına rağmen tamamlanmamış ve eksik bir varlıktır. Bu eksikliğin giderilmesi ise ancak eğitim ile, kültür aktarımı/kazanımı ile mümkün olabilir. Eğitim sistemine bakıldığında, temel eğitimden sonra, mesleki eğitimden ayrı olarak, toplum hayatıyla ilgili çeşitli türden genel nitelikli derslerin okutulduğunu görüyoruz. Ancak bu uygulamalar, günümüz insanın seviyesini yükseltmekten daha çok, kafasının karışmasına, bocalamasına ve muğlaklaşmasına yol açıyor. Ancak **genel kültür** adı altında insanlara sürekli bilgi bombardımanı yapılıyor.

Gasset, **genel kültür** kavramını samimiyetten uzak ve gülünç bulur, aynı zamanda da muğlak... Çağımızın bu kültür anlayışını eleştiren Gasset, **Ortaçağ üniversitelerinin** kültür anlayışını ise övüyor. Ona göre "Bu gün genel kültür olarak adlandırılan şey, Ortaçağ için çok farklı bir şeydi. Zihni veya ahlâki eğitim için bir süs değildi. Aksine o zamanın insanın dünya ve insanlık hakkında sahip olduğu fikir sistemiydi. İnsan varlığının hakiki rehberi olan kanaatler bütünüydü. Gerçek anlamında genel kültür bu fikirlerin toplamıdır veya sistemidir. Kültür, insan hayatının tamamını bir felaket olmaktan kurtaran şeydir; insanın anlamsız bir trajedinin veya manevi bir utancın üzerinde bir hayat yaşamasını mümkün kılan şeydir.. Kültür, bir çağın hayati fikirler sistemidir. Bu fikirlerin, kanaatlerin kısmen veya tamamen bilimin sahasında yer alması zerre miktar fark oluşturmaz. Kültür yalnızca bir bilim değildir. Ancak günümüzde kültürün içeriğinin önemli bir kısmı bilimden oluşmaktadır." (Gasset, 1997, 75-76)

Ortaçağ üniversitelerinde kültüre verilen önemin aksine çağdaş üniversite, bilim ve teknolojiye dayalı mesleki eğitimi temel amaç haline dönüştürdü; buna bir de araştırma işlevini ilave etti; böylece kültürün öğretimini hemen hemen tamamen geri dönmek üzere bir yana bıraktı. Gasset'e göre, Avrupa bugün bu anlayışın kaçınılmaz sonucuyla karşı karşıya: "...Şu anda Avrupa'da hüküm süren spazmın sebebi ortalama İngiliz'in, Fransız'ın ve Alman'ın kültürsüz oldukları gerçeğidir; zamanımızın insanının dünya ile ilgili temel fikir sisteminden habersiz oluşlarıdır." (Gasset, 1997, 78)

Bu ortalama insan yeni barbardır; çağdaş medeniyetin gerisinde bir tembelle, zalim, amansız ve modern, ancak sorunlarıyla karşılaştırıldığında kadim ve ilkeldir. Bu yeni barbar, her şeyden önce hiçbir zaman görülmediği kadar bilgili, fakat aynı zamanda daha kültürsüz bir meslek adamıdır. (mühendis, doktor, avukat, bilim adamı)

vs.) Bu umulmadık barbarlık, bu feci ve köklü tarihi hatanın sebebi, herkesten evvel 19. yüzyıldan itibaren oluşan üniversite mantığının suçudur." (Gasset, 1997, 79)

Gasset 19. yüzyılın pozitivist indirgemeci bilimsel tutumun bütün kusurlarından üniversiteyi sorumlu tutuyor. Pozitif bilim ideolojisini mutlaklaştıran 19. yüzyıl üniversitelerinin bilime ve teknolojiye yaptıkları katkı ile övünüyorlar. Gasset'e göre: "Bu gerçekten inkar edilemez; fakat bu fevkalade hizmet bile üniversitelerin suçunu telafi edemez. Çünkü, şayet bilim insanlığın en mühim eseri ise, bu insanın hayatı sayesinde mümkün olmuştur. İnsan hayatının en temel şartlarına karşı işlenmiş bir suçun keffareti bilim vasıtasıyla ödenemez. Zarar o kadar kökleşmiştir ki, şu anda hitap ettiğim neslin selefî benî güç bela anlayabilir." (Gasset, 1997, 80)

Üniversitelerde her türden bilim adamlarına dünya hakkında elde edilen bilgilerin anlamını kavratmadan bilgi deposu haline getirmek çözüm olamaz. Gasset'e göre mesela, fizik bilimiyle ilgili olarak onun doğurduğu hayati fikirler dünyasından, tarihin ve biyolojinin meydana getirdiği tasavvurdan, spekülâtif felsefe sisteminden habersiz bir insan, eğitim görmüş bir insan değildir. Bundan dolayı ne itibarını kaybeder nede suçlanır. Ama bilimle uğraşp, yıllarca eğitim alıp, bunun sonucunda dünya ve insanlık hakkında aşkın bir tasavvura sahip olamamış ise suçlamak gerekir. (Gasset, 1997, 82)

Sonuç

Sonuç olarak Gasset, üniversitenin temel fonksiyonu olarak, bilimden çok kültür kavramını öne çıkarıyor. Bilim, gereklidir ama yeterli değildir. Sadece bilim ve araştırma fonksiyonunu benimsemiş bir üniversitenin eksik bir üniversite olacağını düşünüyor. Ona göre, bunlardan daha önemlisi, üniversitenin temel işlevi büyük kültürel disiplinleri öğretmektir. Yani ismine uygun olarak **ünivesel bir bilgi ve kültür sistemi** oluşturulmasına katkı yapmaktır.

İspanyol filozof bunları beş temel bilim disiplinine bağlı olarak, beş başlık altında toplamaktadır. Üniversite öncelikle bireylere şunları öğretmelidir:

- 1- Dünyanın fiziki taslağını (Fizik)
- 2- Canlı yaşamının temel konularını (Biyoloji)
- 3- İnsan türünün tarihi sürecini (Tarih)
- 4- Sosyal hayatın yapısı ve fonksiyonunu (Sosyoloji)
- 5- Evrenin taslağını (Felsefe) (Gasset, 1997, 101)

Peki üniversite bunlarla yetinebilir mi? Tabii ki hayır. Kültürlü bireyler yetiştirilmesi gereken üniversite, aynı zamanda diğer nitelikleri kazandırmakla da yükümlüdür. İşi ütopyikleştirmeden, gerçekçi bir tavırla ele almak gerekir. Herkes bilim adamı, herkes bilim araştırmacısı olmayacağına; ama herkesin de üniversite eğitimi görmek hakkı olduğuna göre, bu amaçlar da şöyle sıralanabilir:

- Üniversite en kesin anlamda, sıradan insana kültürlü bir şahsiyet ve mesleğinin ideal bir üyesi olmayı öğreten kurum demektir.
- Üniversite programında hiçbir sahte tavra müsamaha etmeden, öğrenciden ne isteyebiliyorsa onu istemelidir.
- Bu yüzden sıradan öğrencinin bilim adamı olacakmış gibi yaparak zamanını israf etmekten kaçınmalıdır.
- Kültürel disiplinler ve mesleki dersler en iyi pedagojinin üzerine bina edilmiş rasyonel bir tarzda sunulmalıdır.
- Öğretim görevlilerinin seçimi araştırmacı olarak kazandıkları mevkiye değil, sentez yeteneklerine ve öğretmenlik maharetlerine dayanarak yapılmalıdır.
- Öğrenciden beklenenler nicelik ve nitelik yönünden en aza indirildikten sonra, bu düzeye ulaşmayana esneklik tanınmamalıdır. (Gasset, 1997, 125)

Son söz olarak Gasset, belirli bir azınlığın ama gerçekten yetenekli ve istekli bir azınlığın daha nitelikli yetişmeye aday olabileceğini göz gönüne alarak, bunların kültür seviyelerinin yükseltilmesinin üzerinde durmak gerektiğini düşünüyor. Ona göre, "üniversite sadece bilim ya da meslek kazanma yeri değildir; üniversite, ek olarak bilim yeridir. Üniversitenin esas işlevi, kültür öğretimi ve çağın ulaştığı hayati fikirler sistemini tesis etmek ve ortalama insanın kültür ve fikir seviyesini yükseltmektir, yani üniversite olması gerektir." (Gasset, 1997, 129)